

Mediació penal en centres educatius de secundària: estudi de cas

Tomás Palacín Bonsón*

Pere Led Capaz**

Aquest capítol pretén aportar la difusió d'una experiència positiva de mediació a l'escola. En concret d'un cas de mediació penal juvenil per tractar-se d'uns fets qualificats com a delictes i comesos per menors de més de 14 anys. Es a dir, un cas estrictament penal -va començar a Justícia-, però que és va resoldre fent la mediació a l'escola amb els agents educatius.

Set anys després dels fets he fet un ventall d'entrevistes a totes les parts i actors importants del procés amb la voluntat d'exposar un recurs pedagògic a partir d'aquest cas real d'actes vandàlics ocorreguts al 2005 en un institut d'educació secundària del Maresme. Un procés de mediació que va semblar primerament difícil d'acceptar però que va concloure satisfactòriament per a totes les parts.

El document té l'objectiu final de servir als presents i futurs professionals de l'àrea educativa. Promoure i oferir suport a aquelles iniciatives en pro d'una bona convivència a l'escola, fins i tot en casos que ja han arribat a la justícia.

Transcurs dels esdeveniments:

- Es cometen els actes vandàlics al centre amb un balanç de molts danys i un elevat cost econòmic. (Juny 2005).
- La direcció del centre posa una denúncia a Mossos d'esquadra.
- La policia troba els quatre menors infractors.

A la Ciutat de la Justícia:

- L'autoritat judicial transmet a la direcció del centre la obligatorietat de realitzar una mediació.
- Els menors infractors comuniquen el seu compromís de demanar disculpes davant el consell escolar amb representats de tots els sectors de la comunitat educativa.
- Les parts signen l'acord de mediació. (Febrer de 2006).

Al centre escolar:

- Es realitza el consell escolar on els menors llegeixen una carta demanant disculpes i es comprometen a reparar el dany causat (Març de 2006).
- Els membres del consell accepten les disculpes i acorden, totes les parts, les activitats reparatòries, de les quals es responsabilitza l'Ajuntament.

Mediació penal juvenil o mediació escolar?

En el cas esmentat anteriorment podria semblar que convergeixen els dos models, però el què és cert es que tracta d'un cas penal que és resol per mediació penal juvenil a l'escola: La víctima i els infractors són escolars però la mediació és estrictament penal, indicada per la fiscalia que ha autoritzat els mediadors, ha acceptat el bon resultat i ha comunicat al jutge que tanqués l'expedient.

Dins del model de justícia juvenil anomenat garantista, responsabilitzador, sancionador-educatiu i reparador, la mediació juga un paper particular, atès que a diferència d'altres mesures, centra els seus objectius i la seva acció de forma específica i directa en el conflicte i en les dues parts implicades: el menor infractor i la víctima. El procés es desenvolupa en un espai extrajudicial que requereix la participació voluntària i activa de les dues parts. Aquest procés té com a objectiu la gestió i la solució del conflicte, mitjançant el diàleg, la comunicació, el consens, els interessos i vivència de les parts, i els acords. Al mateix temps, el contingut dels acords ha de tenir com a referència bàsica el que la Llei estableix, en relació amb la conciliació i la reparació. Les parts han de ser les protagonistes actives del procés i les decididores sobre els acords. El mediador és el gestor, conductor, facilitador i dinamitzador del procés de mediació. (Departament de Justícia. Direcció general i d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil, 2011. p. 37).

La implementació de la mediació penal juvenil com un mecanisme alternatiu o complementari als procediments penals tradicionals al nostre país resulta ser tot un èxit. Es tracta d'una eina poc coneguda per la població però que funciona, doncs ha demostrat que resol conflictes que han arribat a la Justícia, repara els danys de la víctima i la comunitat i afavoreix la responsabilitat del menor infractor amb una mitjana de només un 26% de reincidència (2018).

Aquest tipus de mediació és regida per els articles 19 i 51 de la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. (BOE, 13 de gener de 2000), és a dir pertany a l'àmbit de la justícia.

Què no té quelcom a veure la mediació escolar?

La mediació escolar en canvi, és la branca més pedagògica i es regida pel Decret 279/2006, de 4 de juliol, sobre drets i deures de l'alumnat i regulació de la convivència en els centres educatius no universitaris de Catalunya. Es tracta d'introduir la cultura de la mediació en els centres educatius. El procés de mediació va acompanyat d'un *procediment pedagògic*, on és clau l'acompanyament del professorat i la comunitat educativa.

Cal que la mediació promogui la cultura de la pau, el consens i el diàleg, contrastant la cultura dominant de la confrontació violenta i la polèmica.

La mediació escolar té per objectiu educar en la convivència. Es basa en el diàleg, la cooperació i la responsabilitat de cada persona en el manteniment d'un clima pacífic. Accepta les diferències, no intenta canviar les persones ni les seves idees. Tan

sols contribueix a evitar enfrontaments inútils i a crear consens. La mediació parteix del fet que quan es produeix un conflicte no es tracta de «jo» o «tu», sinó de «jo» i «tu», és a dir, «nosaltres». Quan en un conflicte la decisió final comporta que una persona «guanyi» i l'altra «perdi», no es pot dir mai que s'ha «solucionat» el conflicte. Els processos de mediació resulten especialment efectius a l'hora de regular els conflictes que es produeixen entre persones que mantenen una relació quotidiana. És per això que es dirigeix al conjunt de la comunitat educativa: alumnat, professorat, famílies i personal de serveis i d'administració. Tothom es pot formar per a fer de mediador/a. (Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya, 2007. p. 56).

En el cas esmentat anteriorment podem trobar procediments pedagògics, molt similars a la mediació escolar. De fet el protagonisme el tenen els mediadors/es, però les parts -de manera autogestionada- varen arribar a un acord fent servir mecanismes de la mediació escolar.

Podrien convergir els dos tipus de mediacions?

Així doncs, mentre el model escolar és un procés més llarg, d'acompanyament dels sectors que constitueixen la comunitat educativa. El model sancionador-educatiu (mediació penal) és quelcom més breu i "quirúrgic"; treballa a partir del contacte entre la víctima i els menors infractors.

Tot i així, és la meua opinió, cap model prescindeix del caràcter educatiu i els dos processos es poden trobar. És més, haurien de trobar-se per fer més eficient una resolució pedagògica i en pro de la cultura del diàleg. Aquest treball vol fer incís en aquest aspecte.

Quines similituds tenen els programes de tots dos models?

Tot i que les mediacions pretenen solucionar el conflicte de forma extrajudicial, el Programa de mediació sancionador-educatiu del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic (SMAT), s'inscriu dins del marc penal.

Aquest diu quin és el delictes, qui és la víctima i qui és l'infractor, basant-se en els seus principis i normes. Si bé el conflicte s'aborda en un espai extrajudicial, en el qual les parts busquen una solució i uns acords, els resultats finals i els beneficis jurídics a aplicar, corresponen al marc del procediment penal formal.

El marc normatiu que estableix la Llei, el ministeri fiscal i els jutges de menors representen la legalitat mitjançant la qual actua el mediador. El Programa de mediació dóna contingut al principi d'oportunitat que proposa la Llei, atès que ofereix als menors infractors la possibilitat de conciliació amb la víctima i/o de reparar-la. Es fa a instància del ministeri fiscal i/o del jutge, segons el moment processal en què es porta a terme, i a la pràctica pot comportar una alternativa al procés judicial o ser-ne un complement. La conciliació i la reparació necessiten de la participació voluntària i activa d'ambdues parts per tal d'assolir un acord capaç de resoldre el conflicte que

hi ha entre elles, i de concretar els termes de la conciliació i/o de la reparació. Impli-ca la responsabilització del jove respecte de les pròpies accions i les seves conseqüències, com també un esforç encaminat a aconseguir la compensació a la víctima i uns acords lliurement assumits per les dues parts. (Departament de Justícia. Direcció general i d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil, 2011. p. 25).

En canvi en el programes de mediació nítidament escolar s'enfoquen en l'apoderament de l'alumnat: "desenvolupar les competències necessàries per a l'autogestió dels conflictes". Mentre la mediació penal el mediador té un paper més rellevant donada la seva connexió al marc normatiu del jutge.

Els programes de mediació escolar a Catalunya han estat introduïts amb molt bons resultats en l'educació secundària. Tanmateix, els nens i nenes de l'educació infantil i primària experimenten situacions de conflicte que poden canalitzar-se de manera constructiva amb el suport de companys o companyes mediadors. I, de fet, ja hi ha escoles que de manera experimental s'han format en mediació. A diferència de l'etapa de secundària, on generalment tan sols es formen les persones que constitueixen l'equip de mediació del centre, es considera que en les etapes d'infantil i de primària la mediació escolar adopta un caràcter educatiu i preventiu que fa recomanable que tots els nens i nenes desenvolupin les competències necessàries per a l'autogestió dels conflictes. És per això que es parla de programes comprensius, ja que s'adrecen al conjunt de l'alumnat i aborden un conglomerat de continguts fonamentals per a la interrelació positiva entre les diferents persones de l'escola.

Objectius generals

- a) Reconèixer els conflictes com a part natural de la vida i font d'aprenentatge.
- b) Adquirir capacitats dialògiques per a comunicar-se obertament i efectivament.
- c) Saber reconèixer i expressar les pròpies emocions i els propis sentiments, fomentant la revalorització de si mateix i dels altres.
- d) Desenvolupar habilitats de pensament reflexiu, creatiu i crític com a eines d'anticipació, transformació i opció personal enfront del conflicte.
- e) Participar activament i amb responsabilitat en la construcció d'una cultura del diàleg, de la no-violència activa i de la pau, transformant el propi context.
- f) Contribuir al desenvolupament d'un entorn social equitatiu, pacífic i cohesionat.
- g) Incorporar la mediació com a procés de trobada interpersonal per a l'elaboració dels propis conflictes i la recerca de vies constructives de consens.

En realitat, no es tracta d'una proposta tancada, sinó que cada escola, en la mesura de les seves necessitats i interessos, desenvolupa els apartats del programa que considera més adients.

La continuïtat de la mediació al llarg de les diferents etapes educatives proporciona als centres una instància de prevenció de conductes violentes i de maltractaments

entre companys i companyes, en què tothom s'implica en la creació i el manteniment d'un clima de convivència i treball positiu. (Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya, 2007. p. 58).

En la meua opinió un cas com el del Maresme on s'ha comès una infracció, pot ser una oportunitat per complir els objectius de la mediació escolar més pedagògica. És a dir, quan un cas d'entitat penal juvenil qualificat com a delictes és realitzat en un centre escolar de secundària, es pot resoldre per la via de la mediació escolar. És el millor exemple del valor d'activar els mecanismes i agents del programa de mediació a l'escola per tal de difondre, educar en el diàleg i arrelar la cultura de la mediació.

Conclusions

Set anys després dels fets de l'IES del Maresme, totes les parts veuen la experiència com quelcom positiu i útil. Prova de que el Programa de mediació va resultar ser un èxit. La mediació penal és quelcom valorat positivament en general. Les parts tenen opinions proactives, i en les entrevistes han expressat els beneficis del procés.

“No pensàvem que l'havíem liat tant”. Els menors que arriben a la justícia no són conscients de les conseqüències que els seus actes tenen per a unes víctimes concretes. Saben que han fet quelcom malament, però no situen el fet amb claredat en relació amb l'altra persona.

La mediació és un procés que facilita al menor el desenvolupament de la responsabilitat. Partint del reconeixement puntual d'un fet, de l'acció que va donar lloc al fet delictiu, li permet evolucionar mitjançant la reflexió, a valorar i a entendre les conseqüències que la seva acció ha tingut per a la víctima.

En aquest cas, les conseqüències del conflicte són més aspectes econòmics, cosa que no vol dir que es deixin de banda la dimensió emocional. Però és veritat que els danys no transcendeixen l'aspecte material comparat amb altres casos.

La mediació és també un espai de compensació, on la víctima pot expressar els danys patits i plantejar les seves demandes i ser reparada.

Mediar també és educar: Des del meu punt de vista els professionals de la mediació penal juvenil haurien de tenir el màxim contingut pedagògic i coneixença de la comunitat educativa, per tal de coordinar el model escolar i el model penal. Així quan els fets tinguin quelcom a veure amb un centre educatiu de secundària, poder posar en funcionament tots els agents educatius possibles.

Bibliografia

- Capdevila, M.; Ferrer, M.; Luque, E. 2005. *La reincidència en el delictes en la justícia de menors*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Generalitat de Catalunya. 2007. *La convivència en els centres d'educació infantil i primària*. Barcelona: Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya.

- Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció general i d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil. 2011. *Programa de mediació i reparació a la jurisdicció de menors*. Barcelona: Servei de Mediació i Assessorament Tècnic.
- Led, Pere; Girbau, Joan. 2008. *Conflictes escolars: respostes educatives*. Barcelona: Tibidabo.

*Tomás Palacín Bonsón, treballador social i comunitari. Autor.

**Pere Led Capaz, mentor.